ګالیلیؤ په ډاګه وایي : «ځان پؤهول غواړم»

لیکونکی: رابرټ هارګریوس

ژباړه او لنډیز: نورالله اتل

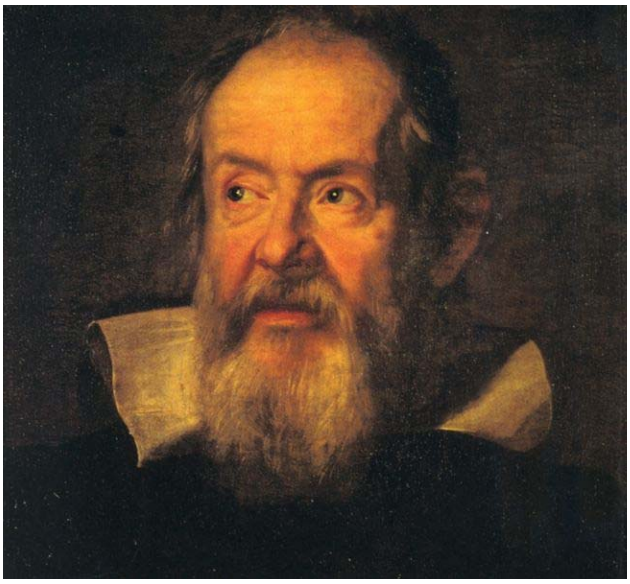

په ټول مسیحي پېر کښې هر یوۀ مسیحي دا منلې وه چې د اینجیل هر توری هرمرو رېښتونی دی او د پوښتنې پکښې هیڅ ګای نشته. د بېلګې په تؤګه، خدای دغه نړۍ په اوؤ ورځؤ کښې رغولې ده، د اینسان توکم د ادم او هوا څخه راپیل شوی دی مځکه د ټؤل جهان یوا داسي منځکی دی چې لمر ورباندې چاوخوا چورلېږي.

د لوتر په بیاسمون پسې چې کومه پېړۍ راغله په هغې کښې دغه ډول ګایونه ،چې په سربېرنه تؤګه همېښني او رېښتوني ښکارېدل، لومړی تر شک لاندي ونیول شول او بیا ډېر ژر له پوښتنې سره مخامخ شول. شک او پوښتنې ته چې کوم څیز خوځښت ورکولۀ هغه د وګړیو هغه ورځ په ورځ زیاتېدونکې پوهنه وه چې هغوی د ښاخوا چاپېریال په باره کښې پیدا کوله. پخپله د لوتر په ژوند کښې هغوی په موندنې او لټون پسې سمندري یونونه او مزلونه وکول او پوه شول چې مځکه غونډه ده. ستورپېژندنې او جوغرافیه پوهنې دومره پرمختګ کړی ۇ چې دغسې سمندري مزلونؤ ته یې لاره هواره کړه. د شپاړسمې پېړۍ په نیمایي کښې، د وېرسپوچې په نامۀ یو کس د نړۍ دغسې نخچې کښلې وې چې په مټ یې څېړونکې وتوانېدل چې اوس د پخوا په پرتله خپله لاره په پوره رکوالي او کره تؤب سره ووهي. هینري مزلګر د ګڼترې (ریاضي) او ستورپېژنې یو ښؤونځی ورغولۀ چې پکښې به مزلوهونکؤ په هسک کښې د ستؤرېؤ د ځای ځایګي زدکړه کوله. له هغه وروسته نؤ د دوی لپاره ښېخي اسانه شوه چې د ستؤرؤ د ځای

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځايګي په مرسته په سمندرونۀ کښې د تګ راتګ لپاره لورى او لۀدن پيدا کي. موکناتيسي لۀدنښۀد (compass) دومره اسانتيا پيدا کړه چې اوس به هغوى په سمندر کښې تر دومره لرې پوري تللاى شول چې په اونيۀ اونيۀ او کله به يې ان په مياشتۀ مياشتۀ وچه مځکه نۀ ليدله.

کاري اړتياۀ يوه داسي اډانه وزېږوله چې په ګرۀهه او پدل باندي نۀ وه ولاړه بلکې په داسي ريښتياۀ باندي ډډه لګولې وه چې ښخي په کره تۀب او پام سره يې څارنه او څېړنه کېدله. د منځني پېر پۀهنې لکه الکيمي او ستۀر پېژندنه ،چې ساينسي خو ښخي نۀ وې مګر ساينسوزمه وې ، اوس ځاى ساينسي لټون لره پرېښۀدلۀ. د همدغه ساينسي لټون په مټ په راتلونکۀ درېيۀ پېړيۀ کښې اينسان خپل چاپېريال بدل کۀ. او کله چې يې دغه کار وپه برياليتۀب سره ترسره کړۀ نو هاله وتوانېدلۀ چې هغه سۀچ هم ښخي بدل کي چې د خپل ځان او په دې جهان کښې د خپل ځاى په باره کښې به يې کولۀ. نۀر نۀ هغۀ داسي سۀچ نۀ کولۀ چې يوازي او يوازي بس د دۀ لپاره دا ټۀل جهان پيېنځول شوى دى. بلکې دا يې منلې وه چې هغه يو ناتوانه او کمينه ژوى دى چې ښخي لنډ ژوند لري او په يوې ورې ټيکۍ (Planet) باندي ژوند او ژواک کوي چې مځکه يې نوم دى، چې په چارچاپېره خواره واره او ارت ښرت جهان کښې د يوۀ ټاپي، يوې دانې او يا يوۀ اټم ځاى لري او بس.

خو زۀړ سۀچ او زړه ګرۀهه هم په ځاى ارامه پاته نۀ شوه. په تېره بيا زړه مسېهي کليسا خو ښخي دغه ګاى ته نۀ وه تياره. هغې خو ښخي په لرکسي (ټيليسکۀپ) کښې له کتلۀ څخه نټه وکوله چې دا يې زباتوله چې نۀر نۀ اينسان د جهان په منځکي کښې ځايګى نۀ لري. دا يو کوچنى ګاى نۀ ۀ بلکې دومره غټ ۀ چې هغۀ ګرۀهه يې تر سختې پوښتنې لاندي راوستله په کومې باندي چې له تۀرپېره راوروسته ټول لوېديځ ښارتنۀب (Civilization)ولاړ ۀ. د اميانۀ لپاره خو دغه نوى ګاى ښخي ښمانا ښکاره کېدلۀ. هغوى به په ډېره ساده تۀګه ويل، «که چرته مځکه چورلي نۀ بيا به مرغۍ څنګه خپله ځاله پيدا کوي، او د اينسانان به څنګه په خپل ځاى باندي ولاړ پاته کېدلاى شي ، او داسي ... ».

مګر د دينپۀهانۀ ، ګروهپېژانۀ او شيخانۀ لپاره دغه څېړنې ډېرې بوژنونکې وې. څکه چې دغۀ څېړنۀ به ويل چې د هسک او مځکې تر منځ خو ښخي توپير نشته. په مځکه کښې چې د خوځښت کوم کانون کار کوي د هسک خوځښت هم هوبهو په هغه کانون باندي چليږي. په بله مانا، موږ ويلاى شو چې موږ په لالمخه په هسک کښې يو او که دا وواېو چې پخپله هسک دلته په مځکه باندي دى نۀ هم بده به نۀ وي. دغو څېړنۀ دغسي نۀر ښشمېره ټکي لرل چې له سپېڅلي اينجيل سره په ټکر کښې ول او اپوټه پيغام يې ورکولۀ. مګر بلې خوا ته ګرۀهه دا وه چې اينجيل خو د خداى وينا ده، نۀ لځکه دغه څېړنې نه يوازى ناسمې بلکې کوفري هم دي.

په دغۀ ساينسپوهانۀ او څېړونکۀ کښې يم هم ګاليليۀ ۀ. هغه په کال ۱۵۲۴ کښې زېږېدلى ۀ کوم چې د شېکسپير د زېږېدنې کال هم دي. ګاليليۀ د اټاليې د بيابيدارۍ وروستى ستر کس ۀ. لومړى هغه د جيسويټانۀ لخوا د اومبروسا په مدرسه کښې وروزل شۀ چېرته چې د دۀ د ټول

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوند لپاره د ستؤرپېژندنې سره ولګېدله او مينه يې ورسره پيدا شوه. په ۱۷ کلنۍ کښې هغۀ له مدرسې راووتلؤ او سملاسي يې د ارستؤ سکولاستيکي سؤچ ته مخه کړه. ډېر تکړه موسيکي پؤه او انځورکښ ورڅخه جؤړ شؤ. په لومړي سر کښې هغه د روغتياپوهنې لپاره پوهنتون ته ولاړؤ مګر يوه ورځ يې ناساپه د جيوميټرۍ په يوۀ ليکچر کښې برخه واخيستله او له ساينس او ګڼترې (رياضي) سره يې مينه پيدا شوله. څلؤر کاله وروسته يې روغتياپؤهنه بېخي پرېښؤدله او خپل پاته ژوند يې ګڼترې او فيزيک ته ورکؤ. په پاى کښې هغه په پادوا پوهنتون کښې د ګڼترې د څانګې مشر شؤ چېرته چې هغۀ د خپل ژوند اتلس بريالي او پينځونکي کلونه تېر کړل او په نوي ساينس کښې يې د خوځښتونو، او خوځنده څيزونو د ځانګړنؤ د پېژندنې بنسټونه واچول.

که څه هم له هغۀ سره خپلؤ ملګرؤ او کورنۍ خورا مينه کوله، مګر د پؤهانؤ او ښؤونکؤ په منځ کښې يې ښه نوم نۀ لرلؤ،ځکه چې هغۀ به ورته هر وخت سپکول. په تېره بيا هغۀ به د ارستؤ د لارې لارويانؤ ته بدرد ويل چا چې د فيزيک، ستؤرپېژندنې او خوځښت خورا ښکولی مګر ناسم کانونونه وړاندې کول چې سکولاستيکه فلسفه به ورته ويل کېدله او د کليسا لخوا يې ښؤونه کېدله. ۳۲۰ کاله تر مسيحا مخکې، ارستؤ د اپلاتون شاګرد ؤ. هغۀ يو تکړه فلسفي ؤ او د جهان د جوړښت ، رغاونې او اډانې څېړنه يې کړې وه. د هغۀ چورتونه لومړی اربي ژبې ته او بيا له اربي څخه لوېديځو ژبؤ ته وژباړل شول. په دغه وخت کښې مسېحي نړۍ له پوهې بېخي تشه او پوچه وه. مسېحي شيخان په دې لټه کښې ول چې له يوې نۀ يو خوا پوهنې ته لاسرسی ولري. نو لځکه يې د تامس اکيناس تر څارنې لاندې د ارستؤ چورتونؤ ته له مسېحي ښؤونؤ سره په داسې ډول سمون ورکؤ چې يو وخت داسې راغلؤ چې هغه بېخي پخپله د مسيحي ګرؤهې برخه ښکارېدل او که به چا ټکر ورسره کولؤ نو دا له کوفر ويلؤ سره برابره وه.

په پاى کې د همدې ټکر له لاسه د ګاليليؤ ستوری هم په ډوبېدلؤ شؤ. هغۀ لالمخه د خپلې پؤهې او څېړنې په مټ د ارستؤ د د خوزښت کسنه (Theory of Motion) هيسته اچولې وه؛ او اوس د ارستؤ پر ستورپېژندنې باندې نورې ناندرۍ راپؤرته شوې وې. يونانيانؤ ته خو لا پخوا جوته شوې وه چې مځکه غونډه ده، لومړی دا چې د تندر په مهال چې د مځکې سؤرې پر سپوږمۍ پرېوځي هغه ګرد وي، او بل دا چې بېلابېل ستوري په بېلابېلؤ ځايځايګيو باندې ښکارېږي. مګر ارستؤ داسې انګېرلې وه چې مځکه ارامه په خپل ځاى باندې ولاړه ده او دا نؤر هسک ورباندې شاوخوا چولېږي. هغؤی ځکه داسې ويل چې په هسک کښې چې د ستوريو کومې غونچې دي هغه خپل ځايځايګی نه بدلوي، نو هغوی داسې د مځکې د شاوخوا چورلې لکه لمر او سپوږمۍ چې چورلي. ورسته بيا د ارستؤ د يوۀ شاګرد، پټولمي، تر څارنې لاندې يو داسې جهان وکښل شؤ چې د ارامې مځکې شاوخوا پينځه پنځوس ناڅرګندې غونډکۍ (*Spheres*) چورلېدلې او له ځانه سره يې لمر، سپوږمۍ او نؤر ستوري هم لېږدول.

دا د ساينس له ناپړيتؤ (عجايبؤ) څخه يوه ناپړيته ده چې د دې جهان يوه ناسمه پېژندنه تر ډېرو پاته شوه او د يونانيانو لخوا رينښتيا او سمې پېژندنې پايښت و نۀ موندلؤ. ډيموکريټس او اريسټارکس دواړؤ داسې کسنې وړاندې کړې وې چې د ارستؤ په پرتله رينښتيا ته ډېرې نيژدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي مګر د هغوی کارونه پاته نۀ شول او ورک شول. د ارسطو کسنې د مسبهي شيخانو لاس ته ولوېدلې او د هغوی لپاره خورا په زړه پوري وې ځکه چي هرهر ټکي يې د سپېڅلې لوستني له هرې کرښې سره سمون خوړلۀ، نو لځکه خو يې په مسبهي ښوونو په منځ کښې هغه ځای پيدا کړۀ کوم چي په د ايسا مسيه د بيا راژوندي کېدلو لرلو او يا په لومړي سره کښې د هغۀ سپېڅلې زوکړې لرلو.

په کال **۱۵۴۳** کښې، د ګاليليو تر زوکړې شل کاله پېښ، ځيرک پولې (*Polish*) ستوروپېژندونکي، نيکولس کوپرنيکس، د هسک د ستوريو خوزښت په ډېره اسانه توګه نړۍ ته وروپېژندلو. هغۀ لمر د جهان په منځ کښې ونيولو او ويل يې چي مځکه شاوخوا ورباندي چورلي. د کوپرنيکس ستر تيسيز، چي *«هسکينه ګردۀ چورلېدا»* نومېدله، اوهغۀ درېيم پاپا ته يې ورپېرزو کړې وه. مګر د هغۀ په تيسيز پوري پينځوس کاله ټوکې کېدلې. زياترو پوهانو خو د هغۀ ګڼتره د هيڅ جوګه هم نۀ بلله، او د کليسا باباګان دې ته تيار نۀ ول چي د هغۀ سوچ او چورت ته دي هم په «خدايي رازونو» کښې ځای ورکي.

مګر د ګاليليو لپاره دکوپرنيکس کسنه يو ستر اوښتون وُ. د هغۀ ځواکمن سوچ په دې ورسېدلو چي دا به هرومرو رېښتيا وي. هغۀ لا په **۱۵۹۷** کښې په پراګ کښې خپل دوست، جانس کېپلر، ته وليکل، «چي پکار ده د اينسانانو سوچونه له نوي سره په نوي ډول واچول شي». هغۀ ته په خپل سدبد کښې جوته شوې وه چي کسنه خو سمه ده، مګر هغۀ يې زباتولای نه شوه. او ترڅو چي هغۀ پخپله ليدلای او شمېرلای نۀ شوه نو تر هغو پوري يې دا نۀ ويل چي رېښتيا ده. که څه هم هغۀ خپلو نيژدې دوستانو ته څو کاله پخوا ويلي ول چي دی پخپله د پنځون (*Nature*) د ډېرو اېسندو (*Phenomena*) د پېژندنې لپاره د کوپرنيکس لېمون (*Opinion*) کاروي. مګر ګاليليو خپل سوچ تر دوولسو کلو پوري نور هم له ځانه سره پټ وساتلو، او داسي ويل کيږي چي په دې ترخ کې به يې د ارسطو د کسنو لوست هم شاګردانو ته ورکولو، سره له دې چي ښه پوهېدلو چي هغه ناسمې وې.

په دې منځ کښې د تاريخ يوه نېکرغه پېښه وشوه. هغه درسته راپيدا شوه چي د جهان په باره کښې يې د کليسا لېمون ناسم زباتولو. د کال **۱۷۰۹** په جون يا جولای مياشت کښې ګاليليو د ليد په يوې درستې يوه تجربه ترسره کړه. دغه ليددرسته لومړی يوه هالنډي جوړه کړې وه چي ډېر لري څيزونه به يې خورا جوت او کره ښکاره کول. کله چي دغه درسته د ګاليليو په لاس ورغله نو هغۀ په ډېر ځيرکوالي او کارنده توګه وکاروله. په يوۀ وخت کښې هغۀ په خپلې کسنې او په دغې درستې دوارۀ باندي کار کولو. لږ وروسته هغۀ د کږلودن کسنه (*Theory of Refraction*) و موندله . د دغې کسنې په مټ هغه په دې وپوهېدلو چي د سکې د يوۀ نل په دوارو سرونو باندي چي هينداري ولګول شي، د دوارو شيشو يوه يوه خوا دې پټلۍ وي مګر په دوارو شيشو کښېښې دې د يوې بله خوا دې دباندي خوا ته پړسېدلې وي او د بلې شيشې دې دننه هغه کوپه وي. وروسته دغه د تولې په شان درسته په يوې دربلۍ باندي ولګول شوه. په دې توګه ګاليليو د نړۍ لومړی لرکسی (*Telescope*) جوړ کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

راتلونکې دوؤلس میاشتې له هغه څخه نؤر هرڅه هېر ول بس په همدغه کار لګیا ؤ، بېلابېلې شیشې به یې سولولې او سکښتلې، او هڅ او هاند به یې کولؤ چې تر ښې لا ښه درسته ورغوي. په ۱۲۰۹ کښې هغهٔ خپله ترټؤلؤ ښه درسته په وېنس کښې د سېنټ مارکر کلیسا لوړترینې میناري ته وخېژوله. د هغهٔ ځای واکمن او شیخان هغهٔ وخت هک پک شول چې کله یې و لیدل چې د دغې درستې په مټ اوس دوی ترپخوا خپل دوښمن دوه ګنټې (ساعته) مخکې لیدلای شي کله چې هغهٔ د دوی په خاوره باندي د یرغل په نیامت راروان وي. تجربه ډېره اغېزناکه وه؛ ګالیلیؤ ځای پرځای په یوې لوړې چوکۍ باندي وګومارل شؤ او خورا غټه کلنۍ تنخا یې هم ورکړه.

د همدغه کال په پای کښې هغهٔ د پودا په سیمه کښې خپل لرکسی د شپې لخوا د هسک ستؤریؤ ته سیدهٔ کړؤ. تر ټؤلؤ لومړی هغهٔ د سپوږمۍ سیل وکولؤ او ډېر ژر یې پکښې غرونه وموندل. په دې تؤګه یې هغه ګرؤهه بېباوره کړه چې ویل به یې هسکینې پیکرې ټولې ښویې هوارې، بېخي یو ډول، غونډې منډې دي، او له یوه اسماني جوهر څخه جوړې دي چې «ایتر» ورته وایي. په راتلونکؤ څو له درز او جؤشه ډکؤ میاشتؤ کښې ګالیلیؤ په کهکشان کښې دومره زیات ستوري ولیدل چې بېخي د چا باور نهٔ کېدلؤ. هغهٔ ځینه داسي ستوري هم وموندل چې تراوسه یې هیچا نومونهٔ هم نهٔ پېژندل. اوس نؤ هغه ځای او ګړی رارسېدلې وه چې هغهٔ په غوځه توګه پرېکړه وکوي. او هغهٔ پرېکړه وهم کړه چې «مځکه تر سپوږمۍ لمخه پخپله یوه چورلېدونکې پیکره ده»، او هغسي ارامه او ولاړه نهٔ ده لکه څنګه چې ارستؤ بللې وه.

هغه په ډېره خوشالۍ د جنورۍ په اومه نېټه کال ۱۲۱۰ د ماښام په سر کښې خپل ښه ترین لرکسی د جیوپیټر ستوري ته سیخ کړؤ. په لومړۍ شپه د هغهٔ تلوسه هغه ګړۍ زیاته شوه چې په یوه نېغه لیکه کښې پراته درې واړه مګر ډېر ځلاند ستوري یې ولیدل چې دوه یې د جیوپیټر ختیځ ته او یو یې لوېدیځ ته پروت ؤ. په دا بله شپه هغه بیا وکتل. مګر دا ځل ستوري له خپله ځایه خوزېدلي ول. درې واړه د جیوپیټر لوېدیځ ته په یوې سیده لیکې کښې پراته ول. مانا یې دا وه چې ستوري د یوه بل په پرتله ښوري راښوري. مګر زړې ستورپېژندنې دا منل څه؟ ایا په دې باندي دهٔ زباتولای شول چې کوپرنیکس رېښتونی ؤ؟

وریسې په دا بله شپه هغه ډېر په نارامۍ کوت (انتظار) کول چې دغه اېسنده (*Phenomenon*)یو ځل بیا ګوري. واړه ستوري یو ځل بیا ښؤرېدلي ول. اوس په هغؤ کښې یوازې دوه پاته ول، او دواړه د جیوپیټر په لوېدیز کښې ول. اوس نؤ هغه بېخي ډاډه ؤ چې دا یوازې د جیوپیټر نه بلکې د ستوریو خپل خوزښت هم دی. په شپؤ شپؤ هغه د دغؤ دریو ستوریو لنداره کوله چې د جیوپیټر شاوخوا به یې نڅا کوله. وروسته هغه یو څلورم ستوری هم ولیدلؤ چې په هغو دریو ستوریو پسې نېغ نیبنتی ؤ. بس اوس نو هغه ویلای شول چې ستوري په یوه ګاړه (*Orbit*) کښې ګرځي راګرځي. جیوپیټر څلور سپوږمۍ لرلې. هغه تر پینځؤ ورځؤ پوري لګیا ؤ او خپلې تجربې یې کولې تر څؤ چې یې هیڅ شک په چورت کښې پاته نهٔ شؤ چې : کوپرنیکس بېخي رېښتونی ؤ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه خپله څېړنه ولیکله او بیا یې خپلې لیکنې ته د لارورکي ایلچي (*Nuncius Siderius*) نوم یې ورکړ. لا خو هغه پروا نه لرله چي د دهٔ د څېړنې به په کلیسا باندي څه اغېزه وشي؛ هغه یوازي د خپلو پخوانو همکارو ښوونکو څخه وېره لرله. همداسي وشول. د پوهنې په ډګر کښې د هغه همکارو ښوونکو ته چي کله د هغه څېړنه وروړسېدله نو خوار ټوکي ټکالې یې ورپوري وکولې. کله چي هغهٔ دوی راوغوښتل چي پخپله د دهٔ په لرکسي کښې وګوري. نو ځینه یې رانهٔ غلل. او کوم چي راغلل په هغو کښې ځینو ویل چي په لرکسي کښې خو یې هیڅ هم ونهٔ لیدل او نورو بیا د هغهٔ لرکسی تشه د ماشومانو یوه نانزکه وبلله.

کله چي د ګالیلیو له خپلو همکارانو سره په نااندریو اخته ؤ نو کلیسا بېخي کار نهٔ پکښې لرلو. او ګالیلیو هم د وېنس د سیمې د سرکار تر سوري لاندي ژوند کولو، چي هر وخت به یې کلیسا ته درکې ورکولې چي د اینګلستان په شان به ټولې شاندې او وندنې (Relations) له کلیسا سره غوڅې کي. په کال ۱۳۱۰ کښې هغهٔ ته بلنه ورکړ شوه چي په خپل پلارني ټیسکوني کښې د ګېټري په څانګې کښې د لوی ډیوک کوسیمو مشر ښوونکی شي. د هغهٔ نوې دندې او چوکۍ هغهٔ ته خورا ډېر وخت په لاس ورکړو چي خپله څېړنه نوره هم مخ ته بوځي. اوس نو هغهٔ خورا ستر نیامت او هوډ لرلو چي روم ته به ځي او هلته به پاپا ته د خپلې څېړنې د ریښتینولۍ په باره کښې وایي او کلیسا به د همېشه لپاره د ارسطو او پتولمي له غلامۍ ازادوي. مګر دا یو لېونتوب ؤ چي ټول ژوند د ګالیلیو په سر کښې پاته ؤ.

هغه روم ته د دې لپاره روان ؤ چي په مسېحي ګروهې ته ګټه ورسوي نهٔ دا چي ډغره ورسره ووهي. ګالیلیو له خورا سترو هیلو سره روم ته روان شو چي د خپل لرکسي موندنې هلته ډاګیزې کي. په لومړي سر کښې هلته د دهٔ د څېړنو خورا تود هرکلی وشو او هیچا یې موندنې ناسمې ونهٔ بللې او د یوهٔ لوی اتل په سترګه به ورته کتل کېدل. دا د ګالیلیو لپاره یو ستر بری ؤ. هغهٔ اوس اوه څلوېښت کلن شوی ؤ کله چي یې د خپلې څېړنې بریا ولیدله نو لوی یې ولګېدلو او بېرت فلورېنس ته راستون شو. هغهٔ هلته په بابا کالویس او د واټیکن په نورو ستورپوهانو باندي منلې وه چي نور نو د ارسطو سوچ سم نهٔ دی او پکار ده چي دوی ورپسې ولاړ نهٔ شي. که څه هم دوی دې ته هم تیار نهٔ ول چي په کوپرنیکس پسې ولاړ شي مګر کم ترکمه دا یې ومنله چي هسک نور پټوني (رازونه) هم لري نهٔ یوازي هغه ځینه چي دوی تر اوسه ورسره بلد شوي ول. دوی په دې پوه شول چي د وېنس بېلابېل پړوانه په غوڅه توګه دا زباتوي چي دغه ستوری په لمر شاوخوا ګرځي راګرځي. اوس دومره پاته وه چي کلیسا دا هم ومني چي پخپله مځکه هم په لمر شاوخوا ګرځي. مګر داسي ونهٔ شول. کله چي هغهٔ له روٍمه بریالی راستون شو اته میاشتې لا نهٔ وې تېرې شوې چي له هغه څخه ګروېږنې پیل شوې. او د همدې ګروېږندې له لاسه یې پاته دېرش کاله په کوفرویلو د تورونو تر تور سوري لاندي تېر کړو.

دا نابېره څه داسي بد کار وشو چي دا ناورین پیل شو؟ دا یوازي د ساینس او کلیسا ډغره نهٔ وه بلکې د ځینو کسانو د رخې، چلوټو، ناپوهۍ، سرټمبه توب او وېرې له لاسه ګالیلیو ټول ژوند خوارځار او اوتر اوتر شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د چلوټې او نانديی لومړی زړی د فلسفې د یوۀ ښځوونکي لخوا وکړل شؤ. هغۀ کوسیمؤ بوسکالیا نومېدلؤ او په پیزا پوهنتون کښې ښځوونکی ؤ. هغه یوه ورځ د ستر ډېوک د مؤر په غوږ کښې په پسپسي وویل چي ګالیلیؤ وایي مځکه ولاړه نه ده بلکې ګرځي. هغه یوه خورا دیني او ګروهندویه ښځه وه او هر څه چي په پاک اینجیل کښې لیکل شوي ول بس په هغؤ یې کلکه ګرؤهه لرله. هغې د ګالیلیؤ دوست، بېنډېټؤ کاستېلي وروغوښتلؤ او د ګالیلیؤ په باره کښې یې له هغۀ څخه پوښتنې وکولې.

کاستېلي ډېر ژر ګالیلیؤ اګاه کړؤ. په ځواب کښې ګالیلیؤ هغۀ ته د ساینس او دین د شاندؤ په باره کښې یو اوږد لیک ولیکلؤ. مګر د همدغه لیک له لاسه خو د ګالیلیؤ او کلیسا تر منځ لومړی نیښته پیدا شوه. ځکه چي یوۀ امي کس د دینپؤهنې په نابلده نړی کښې پل کښېښؤدلؤ. په ناګاهی کښې ګالیلیؤ خپلؤ دوښمنانؤ ته هغه درسته په لاس کښې ورکړه چي هغؤ ورته له ډېره وخته کوت کولؤ.

هغۀ غوښتل چي کلیسا په دې وپوهوي چي کوپرنیکس ریښتیا وایي. مګر څه چي هغۀ غوښتل د لیک پایله د هغۀ اپوټه راووتله. نیژدې تر یوۀ کاله پوري لیک د لوستؤ او پؤهؤ کسانؤ په منځ کښې لاس په لاس ګرځېدلؤ. مګر په پای کښې هغۀ د ګالیلیؤ د دوښمنانؤ ګوتؤ ته هم ورغلؤ.

په دې ترڅ کښې د کلیسا چاروکؤ زیات وخت د اینجیل په لوستلؤ تېرولؤ او ډېر سوچ به یې ورباندي کولؤ. په پای کښې هغوی په دې ورسېدل چي د اینجیل ایتونه د ګالیلیؤ له څېړنؤ سره اړخ نۀ لګوي، په تېره بیا دغه لاندیني دوه ایتونه، چي لومړی یې له یوشوا (Joshua) څخه دی:

لمره، ته په ګیبیون باندي ودرېږه.
او سپوږمۍ ته، د اجالون په وادۍ کښې .
او لمر په ارام ودرېدلؤ، او سپوږمۍ هم تم شوه.
ترڅؤ چي ملت له خپله دوښمنه غچ واخیستلؤ.

د کلیسا پلارانؤ به پوښتنه کوله چي لمر څنګه درېدلای شي چي کوپرنیکس وایي چي هغه بېخي هیڅکله خوزېدلی نۀ دی؟ او دویم په نولسم اشلوک (Psalm) کښې راغلی دی چي نور هم په کلکه د لمر خوزښت زباتوي :

هغۀ یو چنغؤل دی چي له خونې راوځي،
هغۀ د یوۀ غښتلي سړي غوندي زغاسته خوښوي.
هغۀ د هسک له سرۀ پرمخ ځي
او د هغۀ په پای بېرته راګرځي.

هغوی دغه راز نور هم ډېر اشلوکونه د زبات په توګه وړاندي کړل. د دغو اشلوکونو ژبه دومره اغېزناکه او ځواکمنه وه چي ګالیلیو یې ډېر په اسانۍ په لومه کښې بندولای شؤ. او ګالیلیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي يو ډېر له برمه او پرتمه ډک کس ؤ په همدومره اسانۍ په دغه خور شوي جال کښې بنديوان شؤ.

خپلو شکوميو ګاليليو ته وويل چي نور دي ځان نه ښکاروي او يو څه دي خپل ګاى پټ وساتي، مانا نا څه دي له دروغو کار واخلي. مګر له هغه خوار سره بيا دا غم ؤ چي ټولې کاميابۍ او موندنې به يې په اوبو لاهو شي، نو ځکه خو يې غوښتنه وکوله چي د دهٔ ليک دي په روم کښې د بابا کلاويس مخې ته وړاندي کړ شي او ورسره پخپله لوى پاپا ته که داسي شونې وي. د ۱۷۱۴ او ۱۷۱۵ کلونو په ترڅ کې ليکونه د فلارنس او روم تر ميان تېربېر کېدل، مګر ډېرى د روم لخوا راتلل . اوس نو د ګاليليو په کسنؤ (theories) پورې ځينو کسانؤ خورا ستر ستر ګايونه تړل چي ده خوارکي پخپله په دې هکله کله ټک هم نهٔ ؤ وهلی. ځينو به ويل چي ګاليلیؤ ويلي دي چي په سپوږمۍ کښې هم اينسانان ژوند کوي. او بيا به يې ژر دا پوښتنې راپورته کړې چي د دغو سپوږمۍ مېښتو اينسانانؤ له ادم او هوا سره کومه د وينې شانده شته او کنه، او يا دا چي هغوى به د نوها پيغمبر په کيښتۍ کښې سپاره شوي وي او که نه؟ شيخ بېلارماين چي د دينپوهانؤ مشر ؤ وَ ټؤلؤ ته وويل، چا چي ليکلي دي چي لمر له خپله ځايه راخېژي او بيا لوېږي او بيا بيا داسي کيږي هغه سليمان پيغمبر ؤ. نهٔ يوازي دا چي هغه دا وينا د خداي په ښؤونې کوله بلکې هغه ترټؤلؤ هوښيار او پوه کس هم ؤ.

کله چي کاليليؤ پوه شو چي اوس کيسې داستاني بڼه غوره کړه نو يې پرېکړه وکوله چي پخپله رؤم ته ولاړ شي او هلته د کوپرنيکس د کسنې ريښتينولي د نؤرؤ په مخ کښې زباته کي. هغه ډاډهٔ ؤ چي واټيکن به يې ورسره ومني چي د دهٔ څېړنې بېخي له کاتؤليکي ښؤونؤ سره سمون خوري. په کال ۱۷۱۵ کې هغه چي کله رؤم ته روان شؤ نو داسي ؤ لکه يو ښاغلی هواري او يو ډېر له جوشه ډک ځوان.

ګاليليؤ چي کله رؤم ته ورسېدلؤ نؤ ډېر زيات هيله من ؤ. هغه ځواکن شوى ؤ او په ځان ډېر ډاډهٔ ؤ او اوس اوس يې روغتيا هم ډېره ښه شوې وه ځکه چي د جوړونؤ درد يې ورک شوى ؤ چي د فلارنس د بېکاره هوا له کبله ورپېښ شوى ؤ. اوس نؤ ناندريۍ بېخي ډاګېزې شوې وې او ګاليليؤ خوښ ؤ چي پر دې باندي وراسه وکوي. کله چي د دوى تر منځ په رؤم کښې ريښتينۍ او ناندرۍ روانې وې نو ګاليليؤ په خپلؤ ګايونؤ کښې ډېر زورور ؤ. هغهٔ به د شيخانؤ پوښتنې په داسې توګه ورغبرګې کړې چي هغوى به بېخي ساده ګان او ناپوهان ښکاره کېدل.

کله چي کومه پايله او پرېکړه ترلاسه کېدلاى نهٔ شوه نو په پاى کښې لوى پاپا وويل چي دغه مرڼه دي سپځلي دوتر (Holly Office) ته ولېږل شي چي د دينپؤهنې په رڼا کښې يې غوڅه کي. د سپېځلي دوتر يوؤلسؤ غړيو د کوپرنيکس په کسنو باندي د دينپؤهنې په رڼا کښې سؤچ وکولؤ او بيا يې په خپل منځ کښې وراسه وکوله او په پاى کښې يې داسي غوڅه کړه:« دا چي وايي چي مځکه د ولاړ او تم لمر شاوخوا چولي، يو لېونتؤب او بهؤلتؤب دی. او موږ په ورته په دستوري توګه کوفرغرونه وايو. او داچي وايي چي مځکه پخپله هم څرخي هم زموږ په ګرؤهه کښې سمه نهٔ ده».

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو څۀ روځې وروسته کارډینل بېلارماین وګومار شۀ چې ګالیلیۀ ته ووایي چې نۀر دي نۀ له دغۀ کارونۀ ودرېږي. دغه کیسه په دوۀ ډولونۀ تر مورِ پوري رارسېدلې ده. ځینه کسان وایي چې ګالیلیۀ ورسره و منله چې نۀر به نۀ د کوپرنیکس د کسنۀ تنګه نۀ کوي. او ځینه نۀر بیا وایي چې هغۀ و منل چې نۀر به له دغې بندیز شوې کسنې څخه بېخي لاس اخلي او نۀ بې خپلوي، نۀ به یې تنګه کوي او نۀ به یې چا ته ښۀونه کوي.

دا ګرې خو ګالیلیۀ په یوۀ نۀ یوۀ ډول یوه بریا ګڼلې وه. هغۀ له هر ډول سزا او ترټلۀ ازاد شوی ۀ، له هغۀ سره پخپله پاپا مخامخ رغبدلی ۀ چا چې د پرلپسې درناوي ډاډ هم ورکړی ۀ او بله دا چې کومه فتوا چې د کلیساګانۀ له میمبرونۀ واورول شوه په هغې کې بس مازې دومره ویل شوي ول چې د د کوپرنیکس د کسنې د رینښتینولۍ په زباتولۀ به بندیز وي. مګر هغه بیا هم د ګڼترې (ریاضي) لپاره کارول کېدلای شوه. یوازې د هغې په «رینښتینولیِ» باندې بندیز ولګول شۀ.

هغۀ اۀوه کاله هیڅ هم خپاره نۀ کړل. خو له هغه وروسته په کال ۱۶۲۳ کنبې یې *Il*) (*Saggiatore* ولیکلۀ. په دغه لوستنې کنبې د پټولمي او کوپرنیکس د ملاترېو ترمنځ ګایونه یا ډیالۀګ ۀ. هغۀ په دې باندې اۀوه کاله نۀر هم کار وکولۀ. مګر په دېر ترخ کنبې یو څو پېښې وشوې. لومړی لوی ډېوک کوسمینۀ په نابېره تۀګه مړ شۀ او دی یې له سوري څخه بېبرخې شۀ. او تر دې بده لا دا وه چې په ځای ناستې یې هغۀ زړه رانۍ چې په لومړي سر کنبې یې ټولې نانډرۍ او مرښې راپورته کړې وې. په رۀم کنبې پاپا پۀل پینځم هم مړ شۀ او په ځای یې ګریګوري پینځلسم کنبناستلۀ څوک چې یو کمزوری او ډېر زۀړ کس او بس دوه کاله په واک کنبې پاته شۀ. بیا د هغۀ په ځای باندې کارډینال مافیو باربیریني کنبناستلۀ چې وروسته یې د اربن - پینځه دېرشم نوم غوره کړۀ. هغۀ ډېر د برم او نوم وړی کس ۀ. هغۀ لېوال ۀ چې له ګالیلیۀ سره لیده کاتۀ وکوي.

ګالیلیۀ هم چې روغتیا یې لږ ښه شوه ورته راغلۀ او شپږ ځله یې اوږدې اوږدې لیدنې ورسره وکولې. په دغۀ دوۀ په دوۀ لیدنۀ کنبې ګالیلیۀ هڅه وکوله چې نوی پاپا د کوپرنیکس د کسنې په رینښتینولۍ پوه کي او سخ (قانع) یې هم کي. که څه هم نوي پاپا تر ډېره بریده له ګالیلیۀ سره سر ښۀرولۀ مګر دې ته تیار نۀ ۀ چې د کسنې رینښتیونولي بېخي په ډاګه ومني او یا دي بندیز ورڅخه لري کي. کله کله به یې دا هم ورته وویل چې «سپېځلې کلیسا کوپرنیکس غندلی نۀ دی او نه یې د هغۀ کسنه کوفرغرونه بللې ده، بس مازې دومره وایي چې هغه یو ډول بیره کړې ده او دا چې بېځایه یې خبز وهلی دي. که چیري یو څوک د هغې رینښتینولي زباتولای شي نۀ بیا به هغه بېځایه خبز نۀ بلل کیږي» په ځان باوري او ډاډه ګالیلیۀ داسې و انګېرله چې نۀر نۀ هغه د کوپرنیکس په کسنې باندې څه ناڅه لیکلای شي تر څو چې په دینپوهنې کنبې لاسوهنه نۀ کوي او همېشه له خپلۀ څېړنۀ سره کار ولري او بس.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چي هغۀ کؤر ته راستون شؤ نؤ يې په خپل لوستني چي دوګايه (Dialogue) نومېدلؤ باندي کار پيل کړؤ او په ۱۶۳۰ کښې يې تيار کړؤ. دا لوستنی نن هم د اټالوي ادب يوه غوره ټوټه بلل کيږي چي ډول ډال او سکښت جوړښت يې د سوکرات هغه ته ډېره ورته دی. دغه دوګايه د کانال ګرانډې په سيمه کښې د درؤ انډيوالانؤ تر منځ د يوې ورسې په بڼه لري چي دوه پکښې د ګاليليؤ خپل انډيوالان، سالوياتي او ساګريدو ول چي په دې وخت کښې دواړه مړۀ شوي ول. ساګريدو يې پکښې داسي ښکاره کړی دی چي زيات کار يې په ژوند کښې له دې دنيا سره دی، ډېر ځيرک دی، او د يوۀ سرخېل په شان خورا پراخ لېمون او ګروېږونکی سؤچ لري. سالوياتي بيا د کوپرنکس د اډانې او لېمون زياته لورينه کوي. درېيم کيردار ساده ګل (Simplicio) نوميږي د بدلون لؤرينه نۀ کوي او وايي چي د ژوند لاره چي څنګه روانه همدغسي ښه ده. که څه هم هغه د دې نؤرؤ دواړؤ د ټؤکؤ او ټکالؤ د بوسؤ خوځکی جوړيږي مګرهغۀ پخپله ډېر بې تاوانه او لېزمه کس وي.

درې سره دؤستان يوه درسته ورځ د مځکې ورځمهالي خوزښت (diurnal motion)په هکله ريښتينی (arguments)کوي. ساګرېدو دا لېمون ورمخته کړؤ ، چي که چيري مځکه د ختيځ پر لؤر لړ چټکه وګرځي نؤ مرغان به په هوا کښې خپله تؤله وبايلي، په مني کښې به پاڼې د ونؤ په لوېديځ لؤر ته تويې شي او د تؤپ هغه مړدکي چي په لوېديځ لؤر ويشتل شوي وي تر هغؤ مړدکو زيات واټن ووهي چي په ختځ لؤر وار شوي وي. سالوياتې د مځکې خوزښت له هغې کيښتی سره پرتله کړؤ چي په سمندر کښې ګرځي چي پکښې سپرې سورلی په ازاده تؤګه يوې بلې خوا ته ګرځېدلای راګرځېدلای شي په دې يې پروا نشته که هغه هوڅومره په چټکی روانه وي هم. همدغه راز مځکه هم له ځانه سره هر څه وړي. دا پروا نۀ لري چي هغه ځيزونه په مځکې پوري ېښخي نښتي دي او که بل راز ورباندي زوړند دي لکه هوا او وريځې. نؤ د مرغانؤ لپاره هم کومه ستونزه او ربړ نشته .

د دوګايه ورسې په درېيمه ورځ – چي په ريښتيا ګاليليو څو کاله وروسته ليکلې وه – درې سره انډيوالان د هسک د ستروالي په هکله اټکلونه کوي. سالوياتي پيل کوي او وايي چي موږ کولای شو چي د مځکې له دې کمکی ټيکی (Planet) څخه چي پخپله په کال کې يو ځل د لمر شاوخوا چورلي د هغؤ بېشمېره ستوريو او ټيکيو د ځای ځايګي او خوزښت پته ولګوو چي په ارت او ېېرت هسک کښې خواره وارۀ دي. هغۀ بيا د دغؤ ستوريو او ټيکيؤ د لريوالي په هلکه رغيږي او وايي چي واټن يې دومره لري دی چي زموږ سوچ په اسانه نۀ شي وررسېدلای. سيمپليسيو يې ورغبرګوي او ورته وايي چي خدای هيڅ اړتيا نۀ لري چي په دغؤ ستوريؤ او ټيکيؤ باندي دومره ناپايه پراخ ځای ونيسي چي اينسان ته يې هيڅ شمر هم نشته. ساګرېدو چي په رؤغتيا کښې ښه پوهه لري هغه په دې باندې خورا څنډې او ورته وايي ، اې ساده سړيه که موږ د درملنې لپاره هره ورځ د اينسانانو نسونه نه ځيرلای نؤ څنګه به راته څرګندېدله چي موږ کولمې، سږي، بډوډي او نؤر غړي لرو. تر اوسه پوري موږ يوازي جيوپيټر پېژندلؤ خو اوس پوهېږو چي دا ستوری نؤرې سپوږمی هم لري. نؤ اې ساده ګله، که موږ د يوۀ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناپایه جهان په هکله نهیر (سؤچ) کوو نؤ د دې مانا دا ده چي خدای ته هغه ستر ځای ورکوو چي دی یې لري.

د هغؤ دغه ریښتینیـ په **۵۰۰** مخونؤ کښې لیکل شوې دی. په دغؤ ریښتینؤ کښې هغوی درېواړه د ارستؤ، پټولمي او کوپرنیکس د پؤهنې په اډانه په هر اړخ باندي هر راز ګایونه کړي دي . هغوی په درېیمه ورځ خپله وراسه بې له کومې پایلې پای ته رسوي. د کیردارونو په شان لوستونکو ته هم غوڅه وینا او پیغام نۀ ویل کیږي بلکې هغوی ته پکار ده چي پخپله له خپل سؤچ او پؤهې سره سمه پرېکړه وکوي او پایلې ته ورسیږي. ګالیلیو د کرښؤ او غونډلؤ په کښلؤ کښې خورا په ځیرکوالي او په هوشیاریـ سره هڅه کړې وه چي د کوپرنیکس د اډانې ریښتینولي نېغ په نېغه زباته نۀ کي . مګر د دوګایې ریښتنییـ او وراسه دومره زوروَره وه چي په هر هؤش لرونکي او سیانه لوستونکي یې دا منله چي د کوپرنیکس اډانه ریښتینې ده.
ګالیلیؤ خو خپله لیکنه بشپړه کړه مګر اوس یې د چاپولؤ لپاره د کلیسا اجازې ته اړتیا لرله. که څه هم د سیمپلیسمو کیردار بېخي د پاپا کړؤوړؤ ته ورته ؤ مګر ګالیلیؤ داسي نۀ وه انګېرله چي په دې کښې به دۀ ته کوم تاوان ورسیږي. د کال **۱۲۳۰** په میـ میاشت کښې هغۀ بیا رؤم ته روان شؤ چي د خپل لوستني د خپرولؤ اجازه ترلاسه کي.

په رؤم کښې چي کله هغۀ د کتني او څارني لپاره خپل لوستنی وړاندي کړؤ نؤ په پیل کښې هرڅه ډېر ښه تېر شول. مګر وروسته شېخ ریکاردي یو څه بدګومانه شؤ ورباندي. نؤ ځکه خو لوستني بیا بیا وکتل شؤ . په پای کښې ریکاردي ګالیلیؤ ته اجازه ورکړه چي په رؤم کښې دي یې خپور کي مګر په دې ګره (شرط) چي د سر او پای ځینه برخې به یې داسي بدلوي لکه څنګه چي دوی غواړي. ګالیلیؤ دا ورسره ومنله او بېرته فلارنس ته راستون شؤ مګر له هغوی سره یې ژمنه وکوله چي په مني کښې به بېرته ورته راشي.

په دې منځ کښې په واټیکان کښې د ګالیلیو ملاتړی شازوی چیسي په نابېره توګه مړ شؤ. هم هغه به د ګالیلیؤ لوستني خپرولؤ. په همدې ورځؤ کښې په ټولې اټالیې کښې د تاوون وبا خوره شوه چي له کبله یې د وګړیو یوې بلې سیمې ته تګ راتګ بېخي په ټپه ودرېدلؤ. اوس چي لوستني په فلارنس کښې پرؤت ؤ او د هغۀ کتونکي په رؤم کښې ول، نو ګالیلیؤ هم د خپلؤ شکومیؤ او انډېوالانؤ یوه ټلګري جوړه کړه چي په ریکاردي یې ومني چي لوستنی دي همدلته په فلارنس کښې چاپ شي. په مات زړه او تر ډېرې زؤرنې لاندي زاړه شیخ ریکاردي ومنله چي په فلارنس کښې دي چاپ شي. مګر بیا یې هم دا ګره کښېښؤدله چي هغۀ پخپله د لوستني پیلامه او پایله کتلې ده خو د لوستني د نؤرؤ برخؤ لپاره دي په فلارنس کښې یو سم کس وګومارل شي چي بیا یې تر سترګؤ تېر کي. ګالیلیو هغه پېلامه چي د ریکاردي لخوا بدله شوې وه او د پاپا لخوا یوه زیاتونه هم پکښې ځای شوې وه په ډېره رخه او مات زړۀ ومنله. خو وروسته هغه په دې باندي زورنه (فشار) اچوله چي دا دي په بېل کاغز او بل ډول ټایپ باندي ولیکل شي چي لوستونکو ته بېخي څرګنده وي چي کومه برخه د ګالیلیو خپله لیکنه ده او کومه یوه یې د کتونکو لخوا پرې ورزیاته شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوستنی د کال ۱۲۳۲ په پسرلي کښې خپؤر شؤ. د هغۀ ملګري او هم لوستونکي ډېر زيات خوښ ول. مګر د واتيکان غبرګون لږ ورؤ او وروسته راغلؤ ځکه چي د تاوون له کبله لوستنی هلته ناوخته ورسېدلؤ. کله چي د واتيکان چارواکو ولوستلؤ نو پوه شول چي له دوی سره چالاکي شوې وه. کله چي ريکاردي لوستنی ولوستلؤ نو ويې ويل: « دې لوستني چي کومه بڼه غوره کړې ده نؤ جيسؤيټان به خامخا له هغۀ څخه ډېر تريخ پلپؤټ وکوي. مګر تر دې لمخه چي جيسؤيټانؤ يو څه ووايي پاپا پخپله پوښتنې پيل کړې. هغۀ باور کولؤ چي ريکاردي هڅې کښېوتلای دی چي يوۀ دغسي لوستني د چاپولؤ اجازه يې ورکړې ده او ورسر ه ورسر په دې ډېر خواشنيی ؤ چي په لوستني کښې چي د ساده ګل کوم کردار راغلی دی هغۀ په ريښتيا پخپله د پاپا پېښې کوي او مانا يې دا ده چي په هغۀ باندي يې ملنډې وهلې دي.

د دوګايه (Dialogue) چي کله خپؤر شؤ نؤ هغه يې ښه وخت نۀ ؤ. په دغه وخت کښې په اوروپا کښې چي د ګرؤهې په بنسټ کوم جنګونه روان ول هغۀ د واتينکان په ګټه نۀ ول. د پاپا د ايلچيتوب او مرکچيتؤب ټولې هلې ځلې له ناکامۍ سره مخامخ وې. په دغه وخت کښې له پاپا سره د نورؤ کسانؤ سختې ډغرې پيل کړې وې. ځيؤ به ويل چي هغۀ خو د ګاليليؤ په شان له ښوېدلو او بې لارې شويؤ کسانؤ سره دؤستي او ملګرتيا لري او ځينؤ نؤرؤ به ويل چي هغۀ خو بېخي يو کمزؤری او ناتوانه پاپا دی ان چي بې لارې شويؤ کسانؤ ته هم هيڅ نۀ شي ويلای. يوۀ شېبه ورپسې وليکل چي پاپا نن سبا دومره ډارن شوی دی چي بېخي له خپلې ماڼۍ بهر نۀ شي راوتلای ځکه چي وېره يې په زړۀ ننوتلې ده هڅي نۀ چي څؤک زهر ور کي. کومې لارې چي تر واتيکانه پورې تللې دي په هغؤ يې تر لسؤ لسؤ ميلؤ پورې بدرګې او سامانې درولې دي او هر څؤک چي په دغؤ لارو تګ راتګ کوي نؤ هرومرو يې تالاشي اخيستل کيږي.

په دغؤ ورځؤ کښې جيسؤيټانؤ هم د هغۀ په غوږونؤ کښې پسپسې پيل کړې ؤ او هره شېبه به يې هغۀ ته ورپه يادوله چي ګاليليؤ چي کومه ژمنه له تا سره ښپاړس کاله پخوا کړې وه هغه يې د لوستني په خپرولؤ سره ماته کړې ده. پاپا چي په خپل برم او نوم باندي دغسي نيوکې واورېدلې نؤ يې و پتېله چي پکار ده يو څه زؤر او سام خلکؤ تر وروښيي. يو ځل هغۀ د خپلؤ ايلچيانؤ يوې غونډې ته وينا کوله او ډېر په خشم يې هغؤ ته وويل: «ستاسي ګاليليؤ په داسي کارونؤ کښې ګوتې وهلې دي چي هغۀ پکار نۀ ؤ. هغۀ ما ته دؤکه راکړه او له ما يې کار واخيستلؤ. اوس به زه هم هغۀ و کاروم او خوښ به يې شم»

پلپؤټ او ګوېږنه

ګاليليؤ په فلارنس کښې ؤ. د هغۀ هلته يې خورا لوی لګښدلی ؤ او اګاه نۀ ؤ چي کيسه به دومرې ورانې ته وتلې وي. ځکه چي د هغۀ لوستنی ډېرؤ کسانؤ کتلی ؤ او اوس خو يې خورا ښه نوم هم موندلی ؤ او لوستونکؤ به ډېر ستايلؤ. هغۀ ډاډۀ ؤ چي که چيري کومې نانديرۍ او کشالې راپؤرته هم شي نؤ په اسانۍ سره به غلې شي. بله دا چي پخپله پاپا د هغۀ نيژدې دؤست هم دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاپا هغهٔ ته کسان ورولېږل چې په دېرشؤ ورځؤ کښې دننه دي په رؤم کښې خپله پېښي وکوي. اېلچيانؤ هڅه وکوله چې د پاپا خشم يو څه ارام کي مګر پاپا زېل کړی ؤ او ويل به يې چې ګاليليو به يو ځل خامخا رؤم ته راځي او پېښي به کوي. ګاليليؤ هغهٔ ته د دريو ډاکټرانؤ لخوا يوه کتونی (سرټيفيکېټ) ورولېږلؤ چې پکښې ليکلي ول: «ګاليليؤ دا مهال د بېلابېلؤ سختؤ ناروغيو له لاسه رنځور دی او نهٔ شي کولای چې تر رؤم پوري مزل وکوي». مګر کتؤني هم په پاپا باندي کومه اغېزه و نهٔ کوله او بيا يې پيغام ورته راولېږلؤ چې بهانې نهٔ چلېږي او دا ځل يې نؤر هم په کلکه ورته وويل چې که ګاليليؤ پخپله رانهٔ شي نؤ ځولنې به ورواچوئ او د بندي په څېر يې تر رؤمه پوري راوړئ او پلپؤټ ته يې وړاندي کئ.

په ۱۱ اپرېل ۱۷۳۳ کښې ګاليليؤ پلپؤټ ته يؤوړل شؤ او په دغه بل ګهيز د لوی څارنوال، بابا ويسنزوی دا فيرنزوالا، مخې ته لومړنۍ پېښې ته وبلل شؤ. هغه ته لؤړه ورکړه شوه او ورڅخه وپوښتل شول چې، ايا هغهٔ پوهېږي چې د څه لپاره پېښې ته راغوښتل شوی دی. هغهٔ هم ورته وويل چې کوم لوستنی چې يې ليکلی دی د هغهٔ په تؤر يې به يې راغوښتلی وي. ګاليليؤ په ډېره هوشيارۍ او ځيرکوالي هغوی ته وويل چې دهٔ ۱۲ کاله مخکې ژمنه کړې چې د کوپرنيکس کسنه به نهٔ زباتوي او نهٔ به يې ساتنه او ژغورنه کوي . مګر هغه ازاد دی چې د يوهٔ لېمون (Opinion)په تؤګه ورباندي خبرې وکوي.

له هغهٔ څخه وپوښتل شول چې تا د دغه لوستني د ليکلؤ لپاره اجازه ترلاسه کړې وه؟ هغه ورته وويل چې نه، ځکه په دا د هغه لېمون نه ساتنه کوي او نهٔ يې ژغورنه. په لوستني د دې خبرې ټينګار او پوخوالی نهٔ دی شوی چې مځکه چورلي او لمر ولاړ دی. په دا بله ورځ دينپؤهانؤ او ګروهپېژانؤ بيا لوستنی غونډله په غونډله او تؤري په تؤري ولوستلؤ او ښه په ډاډه تؤګه يې ځانونه پرې پوه کړل چې ګاليليؤ په ډېره ځواکمنه او زؤروره تؤګه د مځکې خوزښت او د لمر ټېکه زباته کړې ده. او هم يې په هغؤ کسان په ټؤکؤ ټؤکؤ کښې ښه سپک کړي دي څؤک چې دا نهٔ مني.

ګرؤهپېژان په دې ورسېدل چې ګاليليؤ هغه ژمنه ماته کړې ده کومه چې هغه په کال ۱۷۱۲ کښې کړې وه. هغوی په دې اړه نهٔ وه چې د هغهٔ لېمون سم دی او که ناسم. له هغوی سره بس دومره غم او ربړ ؤ چې د کليسا واک او برم ته تاوان رسېدلی دی. هغوی به ويل چې دا واک يوازي کليسا لري چې څه سم دي او څه ناسم دي. يو امي او جنجالي کس چې په دين او ګروهه باندي اګاه نهٔ وي څنګه کولای شي داسې کشالې په خپل سر هوارې کي او د اولسونه لارښؤونه دي وکوي.

لويې څارنوالۍ له ګاليليو سره يوازي او پټې ليدنې او کتنې وکولې او هغه ته يې وويل چې خپله تېروتنه او د ژمنې ماتونه دي ومني. که هغه منته (اقرار) وکوي نو ډېر په اسانۍ سره به وبخښل شي ؛ او داسې چوپ پاته شي نو څارنوالي به يو ډول نه ډول سزا بيا هم ورکي. او هغهٔ وچه نتهٔ (انکار) وکوي نؤ بيا به څارنوالي له دهٔ څخه د شکنجې په زؤر ډېرې ګرانې پوښتنې او ګوېژنې پيل کي چې په دؤديزه تؤګه له هغؤ کسانؤ څخه کيږي چې کوفر يې غرولی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه ورځې وروسته يې هغهٔ يو ځل بيا پېشئ ته راوغوښتلؤ چي پخپله منتهه (اقرار) ډاګيزه کي. هغهٔ وويل چي تېرې د پلپؤټ په تېرو څؤ ورځؤ کښې يې خورا په نهير سره خپل لوستنی يو ځل بيا ولوستلؤ. هغهٔ له ډېره وخته راهيسي نهٔ ؤ لوستلی نو ځکه خو بېځي داسي ورته ښکاره شؤ لکه يو نوی لوستنی چي وي او هغهٔ لکه يو بل چا چي ليکلی وي.

وروسته يې ګاليليو ټوسکاني اېلچي ته په لاس ورکړؤ چي يوهٔ زاړهٔ او ناتوانه کس د شکنجې او ترهې په زؤر دې ته تيار کي چي هر هغهٔ څه ناسم وبؤلي چي د دهٔ په پوره باور بېځي سم دي. مانا دا چي هغهٔ چي په خپل ژوند کې څومره کار ، څېړنه او موندنه کړې ده له هغې دي پخپله هم لاس په سر شي او د نړۍ نؤر وګړي دي ورڅخه بېبرخې کي. په کومه شپه چي يې هغهٔ د ټوسکاني اېلچي کؤر ته راوړلؤ نؤ ډېر مړزوانده شوی ؤ. هغهٔ د سوکرات په شان ياغي او سرؤبن نهٔ ؤ چي د رېښتياؤ لپاره دي تر خپل سر تېر شي، بلکې يو داسي وګړی ؤ چي د جوارۍ يو داو يې اچولی ؤ مګر په دې کې ناکامه شوی ؤ چي نؤرؤ ته وروښيي چي رېښتيا څه دي. که هغهٔ نټه وکي او که منتهه رېښتيا خو به بيا هم رېښتيا وي.

په ۱۰ مۍ هغهٔ يو ځل بيا پېشئ ته راوستل شؤ. هغهٔ يو ځل بيا د شيخ بېلامايِن لخوا لاسليک شوی کتؤنی (سرټيفيکېټ) وړاندي کؤ چي پکښې ليکل شوي ول چي هغهٔ به د مځکې د خوزښت لېمون نهٔ سم بولي او نهٔ به يې ساتنه او پلوی کوي. مګر دا نهٔ ول پکښې ليکل شوي چي هغهٔ به يې ښؤونه نهٔ کوي او يا به څېړنه ورباندي نهٔ کوي. خو بيا هم هغهٔ باور لرلؤ چي د يوې وړې سزا په تؤګه به ورته لږه ګوتڅنډنه وشي او نؤر به نؤ په خپله مخه پرېښودل شي اوبس.

مګر په رؤم کښې کاغزونه اوس پاپا ته ورکړل شوي ول چي د وروستي ځل لپاره يې ولولي. او کله چي هغهٔ ولوستل نؤ يې وويل چي په دې کار کښې هيڅ نرمښت نهٔ شي کېدلای. ګاليليؤ له هغې وايې (امر) څخه سرغړونه کړې ده چي هغهٔ ته نېغ په نېغه ورکړ شوې وه. له بندي څخه دي سمه ګوېږنه وشي، هغهٔ دي په شکنجې ووېرول شي او اړ دي ايستل شي چي توبه وباسي. بيا دي هغهٔ ته د سزا کالي وراغوستل شي ، د اولس په مخ کښې دي خېرزه کړ شي او به پای کښې دي زندان ته واچول شي.

په دا بله اونۍ کښې ګاليليؤ د څلؤرم او وروستي ځل لپاره پېشئ ته راوستل شؤ. دا ځل هغهٔ په واز کومي و منل: «زه يې منم او په کلکه سره وايم چي د پټولېمي لېمون رېښتيا او سم دی چي وايي مځکه ارامه ولاړه ده او لمر په خوزښت کښې دی. او له کله چي ماته دا وايه شوې ده نو هيڅ کله د کوپرنيکس لېمون بيا رېښتيا نهٔ دی بللی.» ګاليليؤ په ډېره بېچارګۍ او زارۍ دا وينا وکوله مګر جرګې د هغهٔ دا زارۍ او جګۍ و نهٔ منلې. بلکې هغوی وويل چي دهٔ چي کوم لوستنی ليکلی دی د دهٔ اري لېمانهٔ خو په هغهٔ کښې جوت دي. ګاليليؤ ورته وويل: « زه دلته ستاسي په مخ کښې ولاړ يم، څه چي ستاسي خوښه وي زه به يې منم»

په دا بل ګهيځ هغهٔ څه وشول چي ګاليليؤ يې هيڅ کله هيله نهٔ لرله. دغهٔ مشر ،سپينږيری هوښيار کس چي زړهٔ يې له هرڅه مات شوی ؤ، سرتؤر سر، اېبلې پښې، د سزا په کاليؤ کښې نغښتی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دباندي راوايستل شۀ او بيا دې ته اړايستل شۀ چې د يوۀ ډېر ستر سلېب مخې ته خپل سر ټيټ کي. جاره واره شيخان او ملايان ولاړ ول چې دۀ ته يې دغه سزا واوروله: دی به د کوپرنيکس له لېمون څخه لاس په سر کيږي، د دۀ په لوستنی، دوګايه، باندي به د کانون له مخې بنديز لګول کيږي او ليکوال دي يې په زندان کښې بنديوان شي او تر دريۀ کالۀ پوري دي هره ورځ هغۀ اوه اشلۀکونه وايي چې د تۀبې لپاره دي. په هغۀ وخت کښې چې کليسا کومې سزاګانې ورکولې دا په هغۀ کښې ډېره نرمه ګڼل کېدله.

د پاته ژوند دپاره هغۀ په خپل کور کښې په بند کښې وساتل شۀ. هغۀ ډېر زوړ شوی ۀ، سترګې يې بېخي کمزورې شوې وې، او له زېروې يې ريځ وړلۀ. خو تر څۀ چې هغۀ په بشپړه تۀګه ړوند شوی نۀ ۀ بيا به يې هم پرلپسې کار کولۀ. که څه هم هغۀ له ستۀرپېژندنې بند کړ شوی ۀ هغۀ د پوهنې نۀرۀ څانګۀ ته مخه کړې وه. د ستۀرپېژندنې په ځای هغۀ د خوزښتونو (Dynamics) باندي څېړنه پيل کړه او په دې ډګر کښې يې تر ستۀرپېژندنې هم زياتې برياوې وموندلې او د نوي فيزيک بنسټونه يې کښېښودل.

ګاليليۀ په ۸ جنوري ۱۶۴۲ په خپله بيستره کښې مړ شۀ. هغۀ دا وروستۍ هيله څرګنده کړې وه چې په فلارنس کښې د سانتا کۀر کليسا په هديدرې کښې د کورنۍ له نۀر مړيو سره يو ځای ښخ کړ شي. د کليسا نۀر شيخان تيار ول چې جنازه يې وکوي، بيا يې هلته يې ښخ کي او ګۀر يې هم په مرمرۀ باندي وپۀښي. مګر پاپا باربېريني خپل زېل او کينه نۀ پرېښۀدله او د هغۀ د جنازې او ګۀر رغولۀ اجازه يې ور نۀ کړه. په کال ۱۷۳۷ کښې يې د هغۀ هډوکي په هغۀ ځای کښې ښخ کړل چېرته چې د هغۀ دوه نۀر هيوادوال، ميشلانګليو او ماکياويلي هم ښخ ول. او سل نۀر کلونه وروسته کليسا د هغۀ له لوستني بنديز لرې کړۀ.

مګر دا نۀ هغۀ وخت ۀ چې په اټاليې کښې راټوکېدلې د بيابيداری ځلاند غورځنګ له سېکه لوېدلی ۀ او کليسا ورباندي بريالۍ شوې وه. مګر ګاليليۀ چې د اينسانانۀ د ازادۍ لپاره کومې څېړنې کړې وې او ګړاوونه يې ګاللي ول هغه بېشمره او بېګټې پاته نۀ شول. د اټاليې په ځای په نۀرو هيوادونۀ او اولسونۀ کښې داسي ښاغلي پيدا شول چې دا زبات کي چې د ساينس کانون يوازې او يوازې ازاد لټون او څېړنه غواړي ؛ يوه داسي څېړنه چې نۀ د کليسا او نۀ د کوم بل زورګير لخوا تربت او خپه شوې وي. هغۀ چې د ساينسي لټون لپاره کومه لاره پرانيستله تر درېنيمو پېړيۀ پوري د پۀهنې مينانۀ او لېوالانۀ په هغې باندي يون اومزل وکولۀ. هم دا تکل او لټون ۀ او له ريښتياۀ او ازادۍ سره مينه وه چې د اتلسمې پېړۍ د ليتوالې (Enlightenment) ستر غورځنګ يې و پيڼځولۀ. د دې غورځنګ دا چيغه وه چې (Sapere aude) ، «بهادري وکوه چې پوه شې»

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library